

УДК 346.2

ЩОДО УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ REGARDING THE CONSTITUENT DOCUMENTS OF ECONOMIC ENTITIES

Яфонкін А.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права та процесу
Національного університету державної податкової служби України

У статті висвітлено окремі питання ролі та значення установчих документів суб'єктів господарювання на сучасному етапі економічного розвитку України. Здійснено аналіз досліджень науковців у цій сфері, законодавчої бази держави. Вказано на існуючі недоліки українського законодавства та запропоновано рекомендації щодо їхнього усунення.

Ключові слова: установчі документи, суб'єкти господарювання, економіка держави, ринкові відносини, законодавство, засновник, правова експертиза, фіктивні компанії, рейдери.

В статье освещены некоторые вопросы роли и значения учредительных документов субъектов хозяйствования на современном уровне развития Украины. Проведен анализ исследований ученых в этой сфере, законодательной базы государства. Указаны существующие недостатки украинского законодательства и предложены рекомендации для их устранения.

Ключевые слова: учредительные документы, объекты хозяйствования, экономика государства, рыночные отношения, законодательство, основатель, правовая экспертиза, фиктивные компании, рейдеры.

The article highlights some of the issues of the role and value of constituent documents of economic entities on the current level of development of Ukraine. The analysis of the study, the researchers in this area, the legal framework of the state. Shown on the current shortcomings of the Ukrainian legislation and propose recommendations for their elimination.

Key words: constituent documents, objects of management, state's economy, market relations, law, founder, legal expertise, fictitious companies, raiders.

Актуальність теми. Продовження неефективної економічної реформи в Україні, сучасний стан розвитку держави в умовах воєнних дій на сході країни, некомпетентна зовнішньоекономічна діяльність, недосконала правова база, тотальна корупція у державних органах влади призвели до зменшення та подальшого спаду розвитку підприємництва. Однак право кожного громадянина на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, закріплено у Конституції України [1], а намагання більшості громадян елементар-

но вижити у умовах зростання безробіття, підвищення цін та тарифів призводить до незначного збільшення кількості суб'єктів господарювання. Це потребує визнання, оформлення і розвитку нових, відповідних організаційно-правових форм господарювання.

Потрібно зазначити, що господарські товариства – добровільні об'єднання підприємців – є основними учасниками ринкових відносин поряд з іншими формами суб'єктів господарювання, ефективне функціонування яких залежить

від детального законодавчого оформлення, яке потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Тому у сучасний період розвитку українського суспільства актуальними залишаються питання прийняття нових та вдосконалення існуючих законодавчих актів розвитку підприємництва у державі.

Необхідно підкреслити, що за роки незалежності держави було прийнято чимало законів та інших нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють правові відносини та діяльність суб'єктів господарювання. Зокрема, Господарський кодекс України [2], Цивільний кодекс України [3], закони України «Про господарські товариства» [4], «Про фермерське господарство» [5], «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6], «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [7] та багато інших. До них відносяться й установчі документи суб'єктів господарювання, що регулюють їх правове становище.

Необхідно зазначити, що питання установчих документів суб'єктів господарювання були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців Б.Л. Архипова, М.І. Брагінського, О.М. Вінника, В.В. Вітрянського, Л.А. Грося, С.М. Грудницької, Д.В. Задахайла, Д.В. Жданова, М.Г. Іонцева, О.Р. Кибенко, Н.В. Козлової, А.В. Коровайка, М.І. Кулагина, В.І. Маркова, О.Є. Орлової, В.С. Петренко, О.А. Підпригоро, Н.О. Саніахметова, І.В. Спасибо-Фатеевої, Д.І. Степанова, І.Т. Тарасова, В.І. Тагькова, А.С. Удовиченко, О.В. Шаповалова, В.С. Щербини Г.В. Цепова, О.С. Янкової та ін. Незважаючи на те, деякі правові аспекти щодо установчих документів залишилися поза увагою вищевказаних авторів та потребують подальшого розгляду.

З огляду на вищевикладене, дослідження правового становища установчих документів суб'єктів господарювання є актуальним і доцільним з урахуванням можливості використання його результатів для вдосконалення чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Установчі документи відіграють значну роль у діяльності будь-якого господарського товариства, тому до їхнього складання необхідно підходити дуже виважено. Враховуючи, що чинне законодавство України є недосконалим, воно недостатньо і суперечливо регулює багато найважливіших питань, пов'язаних із діяльністю господарських товариств. Недоліки чинного законодавства значною мірою можуть бути компенсовані шляхом включення певних положень до установчих документів товариства.

Численні нормативно-правові акти, які визначають вимоги до установчих документів залежно від виду суб'єкта господарювання, створюють серйозні труднощі при створенні юридичної особи. Адже вимоги до установчих документів, наприклад, господарських товариств, зазначені у трьох нормативно-правових актах – Господарському кодексі та Цивільному кодексі України, Законі України «Про господарські товариства», в яких вони дублюються, а в деяких випадках – не збігаються і створюють колізії. Так, згідно зі ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і товариство з додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі установчого договору і статуту, водночас і Господарський, і Цивільний кодекси України встановлюють, що єдиним установчим документом акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є статут. Таке становище потребує усунення вищевикладених недоліків. Неналежний рівень правового регулювання відносин, пов'язаних із установчими документами суб'єктів господарювання, створює сприятливий ґрунт як для зловживань з боку засновників, так і низького рівня захисту їх прав.

Необхідно зазначити, що установчі документи – це юридичні документи, в яких виражається воля учасників спільно заснувати господарське товариство та наділити його майном, що складається із внесків учасників, а також визначається правовий статус господарського товариства, його взаємовідносини з учасниками, а також відносини учасників між со-

бою. Щодо вимог до змісту і форми установчих документів, то вони викладені в Господарському кодексі України [2].

Установчими документами підприємства називається комплект документів встановленої законом форми, згідно з якими підприємство виникає і діє як суб'єкт права. Статутні господарсько-правові акти – установчі документи (установчий договір і статут), статут державного або іншого підприємства, положення (про міністерство, про державний комітет) – є правовою формою, в якій урегульовані завдання суб'єктів господарського права.

Однак склад установчих документів для окремих видів господарських товариств є різним. Акціонерні товариства, товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі установчого договору і статуту; повне та командитне товариства – на підставі установчого договору [8].

Необхідно нагадати, що, відповідно до ст. ст. 87, 88 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [3], для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їхнього затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також і в заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками). Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації [9].

Однак установчі документи господарського товариства можуть бути визнані недійсними (повністю або частково) у порядку, визначеному законом. Позовну заяву про визнання недійсними установчих документів господарського товариства можуть подати учасник цього товариства, орган, що здійснює державну реєстрацію, а також органи Державної податкової служби України та інші суб'єкти владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства.

Необхідно звернути увагу на те, що не всі спори, пов'язані з вимогами про визнання установчих документів господарського товариства недійсними, є корпоративними спорами, і відповідно до цього вирішувати питання про підвідомчість (підсудність) спору доводиться господарським судам. Спори про визнання установчих документів господарського товариства недійсними, позивачем у яких є суб'єкт владних повноважень, слід розглядати як публічно-правові на підставі п. 4 ч. 1 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства [10]. Їх розгляд віднесено до юрисдикції адміністративних судів. У випадках, коли позивачем є учасник господарського товариства, спір вважається корпоративним і має розглядатися господарським судом. Суд може визнати установчі документи недійсними за одночасної наявності таких умов: на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства; порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунуті; відповідні положення установчих документів порушують права та законні інтереси позивачів.

Вирішуючи спори про визнання установчих документів господарського товариства недійсними, господарські суди повинні розмежовувати правову природу статуту та засновницького (установчого) договору товариства. Так, статут господарського товариства за своєю правовою природою є актом, який визначає правовий статус господарського товариства, оскільки містить норми, обов'язкові для учасників товариства, його посадових осіб та інших працівників, враховуючи порядок затвердження та внесення змін до статуту. Підставами для визнання актів, зокрема статуту, недійсними є невідповідність їх вимогам чинного законодавства

та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт. Крім того, обов'язковою умовою визнання акта недійсним є порушення у зв'язку з його прийняттям прав та законних інтересів позивача. Деякі суди помилково визначають правову природу статуту як правочин і, відповідно, застосовують до статуту норми, які регламентують підстави недійсності правочинів. При визначенні правової природи статуту необхідно враховувати, що він не є одностороннім правочином, оскільки, відповідно до ст. ст. 36, 41, 59 Закону «Про господарські товариства» та ст. ст. 10, 13 Закону «Про акціонерні товариства», статут затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства. А загальні збори не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства, оскільки, відповідно до ст. ст. 48, 62 Закону «Про акціонерні товариства», виконавчий орган діє від імені товариства. Не є статут і договором, оскільки, відповідно до ст. 626 ЦКУ, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. А відповідно до ст. 59 Закону «Про господарські товариства», ст. ст. 33, 42 Закону «Про акціонерні товариства», статут затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю у 3/4 чи простою більшістю голосів акціонерів (учасників) товариства. Вирішуючи спори про визнання статуту недійсним, господарські суди повинні звернути увагу на те, що підставами для цього можуть бути лише випадки, прямо передбачені законом.

Таким чином, оскільки статут та установчий договір господарського товариства мають різну правову природу, відповідачем у справах про визнання статуту недійсним є товариство. До того ж у цьому разі немає необхідності залучати до участі у справі всіх учасників (акціонерів) товариства. А от у справах про визнання недійсним установчого (засновницького) договору мають залучатися всі учасники (акціонери) товариства як сторони договору [11].

Необхідно також зазначити, що сучасна правозастосовна практика свідчить про те, що діючі вимоги щодо державної реєстрації юридичної особи створюють можливість для різноманітних зловживань з боку недобросовісних засновників, які виявляються у вигляді корпоративних захватів: незаконне вилучення та перерозподіл часток, інші незаконні операції з частками та акціями; створення «фірм на один день» для їх участі у незаконному відчуженні майна, перекладання на них відповідальності за зобов'язаннями, відхилення від сплати податків та ряд інших зловживань. При цьому таких фірм в Україні багато. Однак українське законодавство не передбачає достатньо ефективних заходів боротьби з ними, тому фіктивні компанії використовуються в Україні рейдерами для здійснення багатьох угод з метою захисту кінцевого споживача – замовника рейдерського захвату, у якого витребувати майно у подальшому майже неможливо.

Іншою проблемою, на нашу думку, є недосконалість та неефективна система перевірки достовірності даних про юри-

дичну особу та проведення правової експертизи їхніх установчих документів. Вважаємо, що у законодавстві мають бути чітко прописані ті відомості, які підлягають перевірці, та визначені як експертиза наданих відомостей на відповідність їх дійсності. Така експертиза повинна проводитись стосовно таких відомостей, як паспортні дані засновників юридичної особи, що дозволить уникнути реєстрації юридичної особи на підставних осіб і, у випадку здійснення ним незаконної діяльності, притягнути їх до відповідальності, наприклад, відшкодувати збитки добросовісним учасникам. Обов'язково має бути перевірена адреса юридичної особи, яка вказана на установчих документах, що дасть змогу виключити реєстрацію за місцем масової реєстрації юридичних осіб, яка дозволить їм (засновникам юридичних осіб) у подальшому створити іншу юридичну особу з метою займатися новою визначеною у їхніх установчих документах діяльністю. Важливим є факт сплати уставного капіталу, який визначає мінімальний розмір майна, що гарантує інтереси кредиторів юридичної особи. Невідповідність дійсності хоча б одного з перелічених даних має бути підставою для відмови у реєстрації юридичної особи. Експертиза вказаних відомостей на відповідність їх дійсності, які мають бути обов'язково підтверджені документально, дозволить запобігти, разом з іншими комплексними змінами корпоративного законодавства, створення фіктивних юридичних осіб. Вирішення даної проблеми поряд з боротьбою з корупцією повинні бути для держави особливим пріоритетом.

Ці проблеми є досить серйозними й актуальними для суспільства протягом років незалежності України, тому пошук їх вирішення має бути покладений для вдосконалення чинного законодавства.

Висновки. Таким чином, недоліки українського законодавства, що встановлює вимоги до установчих документів суб'єктів господарювання, на сьогодні є серйозним стримуючим фактором розвитку господарської діяльності у державі. Вдосконалення законодавства, що містить вимоги до установчих документів суб'єктів господарювання, є необхідним для забезпечення як господарської діяльності в цілому, так і конкурентоспроможності суб'єктів господарювання України на міжнародному рівні.

Правове регулювання відносин, що виникають у зв'язку із складанням, затвердженням та реєстрацією установчих документів, теоретично мало вивчено. Співісність багатьох питань про установчі документи суб'єктів господарювання та існуюча недосконалість законодавчого регулювання в цій сфері суспільних відносин свідчить про актуальність теми цього дослідження.

Таким чином, нині існує актуальна потреба в удосконаленні чинного законодавства, що встановлює вимоги до установчих документів суб'єктів господарювання, приведення його у відповідність з поточними та перспективними вимогами ринкового середовища, що має відповідати потребам економічного розвитку держави, а також міжнародним вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Про господарські товариства : Закон України: від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
5. Про фермерське господарство : Закон України: від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України: від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України: від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.
8. Установчі документи господарського товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.home-money.org/biz/biz_40.php.
9. Мартин А. Ліцензування земельних торгів: теорія та практика / А. Мартин // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 4. – С. 31–35.
10. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України: від 06.07.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.
11. Визнання установчих документів господарських товариств недійсними [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121874>.